

Komfortzonen

Människan är ett av många djur som kan välja mellan två grundläggande förhållningssätt i olika situationer. Antingen är man *aktör* eller så är man *observatör*. I direkt socialt samspel är detta grundläggande men jag tror inte att man kan säga att det ena förhållningssättet är mer genuint än det andra, även om aktörsperspektivet är såväl dominerande som överordnat – den som är passiv kan inte överleva på egen hand. En variant är *agerandet genom ombud*. Det är så makten fungerar. En präst, landshövding, kung eller statsminister styr genom att bestämma vad som ska göras i situationer där han inte själv är närvarande.

Före sekelskiftet 1900 finns det egentligen bara ett offentligt sammanhang där observatörsrollen är självklar och det är när det handlar om skådespel. Det är emellertid inte en "ren" och entydigt passiv roll. Den antika grekiska teatern var ofta utformad som en tävling, där publiken var domare. Både pjäsförfattare och skådespelare kunde vinna, exempelvis en lagerkrans. Det låter inte som en särskilt imponerande vinst, men det var det. Heder och ära var mycket viktigt. I de romerska gladiatorspelen deltog både publik och senatorer i avgörandet av aktörernas öde. Tummen ner och de dödades, tummen upp och de fick leva.

Ett liknande förhållningssätt gällde för svensk teater, när den under 1800-talets urbanisering började utvecklas i större svenska städer. Som etnologkollegan Mats Hellspong visat var publiken inte särskilt väldresserad. Var de missnöjda nöjde de sig inte med att bua utan kunde till exempel kasta ägg på aktörerna. De kunde också vända skådespelet ryggen och sitta och prata med varandra. Med andra ord, de hade ännu inte finslipat sin observatörsroll till det som i dag är det normala, att tyst iakttä och vid rätt tillfällen applådera, vilket betyder vid aktslut och hela pjäsens slut. Applåder får inte störa skådespelet. Publiken ska aldrig ingripa i det som sker på scenen – med undantag för när aktörerna kräver det och direkt adresserar någon i publiken, en person som ofta inte är särskilt villig att lämna sin

observatörsroll och kliva upp på scenen, det vill säga ta risken att förlöjligas eller på annat sätt framstå i negativ dager.

Kravet på tyst observation hos publiken är så starkt att det kan utlösa motreaktioner. Komikern och språkvetaren Fredrik Lindström har skrivit en liten bok "Hosta på teatern" (Bonniers 2011) där man bland annat kan läsa om Erik, som utan att vara förkyld tvångsmässigt hostar på teatern:

Man får inte hosta på teatern. Det är det största problemet med en svensk teaterpublik. Den buar nästan aldrig och skulle absolut inte kasta saker på skådespelarna om den tyckte att föreställningen var dålig. Än mindre avbryta pjäsen, springa upp på scen, riva ner scenografen eller bli våldsam på något sätt.

Allmänt kan man säga att den som agerar alltid på ett eller annat sätt tar en risk. Något kan gå fel. Däremot, den som observerar är för egen del mestadels trygg. En liten brasklapp: det finns situationer där det krävs ett agerande och där passiviteten till och med är straffbar – främst gäller det när någon är i färd med att begå ett brott. För att ta ett exempel från vår egen tid: den som inte gör något för att förhindra en berusad person från att köra bil kan straffas.

Det finns tre uppfinningar som skärper observatörsrollen. Den första är romanen, det fiktiva händelseförlopp som man kan ta del av i egenskap av läsare. Den som kan läsa lär sig att omvandla krumelurerna på boksidorna till ett socialt skeende. Att läsa är ett slags observatörsroll utan alternativ. Den andra uppfinningen är filmen. Till skillnad från den möjlighet till ingripande som teater erbjuder blir det meningslöst att göra något annat än att "titta på". Aktörerna finns ju inte på plats. Den tredje och största uppfinningen är radion, så småningom kompletterad med teve (etermedia).

Ännu ett paradigmskifte sker med datorns entré, som ger en tidigare okänd kombination av observatörs- och aktörsrollen. Vi kan se hur de som fångats in ägnar en stor del av sin sociala tid åt att agera virtuellt. De relaterar till det som utspelas på sina mobiler och datorernas bildskärmar. De agerar men deras kroppar är stilla och de tar inga risker i det sociala rummet, eftersom de inte agerar gentemot närvarande medmänniskor. Det är en sammansmältning av aktörs- och observatörsrollen, som kräver sin egen analys. Den ska jag emellertid inte ge mig på här, utan det jag vill komma fram till är att modern och postmodern teknologi gör det möjligt för människor att på ett tidigare okänt sätt leva en stor del av sina liv utan att behöva lämna sin "komfortzon". Observatörsrollen finns som ett alternativ i väldigt många, kanske de flesta, situationer. Ett konkret exempel, som jag själv flera gånger upplevt och inte är ensam om, är att man i en arbetsgrupp varit missnöjd med det ena eller andra, ofta en chefs agerande. Jag har då tagit på mig att vara talesman för gruppen och framfört missnöjet. Då har flera, någon gång till och med samtliga, som mellan skål och vägg vädrat sitt missnöje, varit ovilliga att själva ta någon risk. De har hållit tyst och dragit sig tillbaka till sin observatörsroll.

Det finns mer att säga om relationen mellan aktörs- och observatörsroll, men jag tror att jag fått fram min poäng och vill därför också ha några ord sagda om människan som kollektiv varelse, i den meningen att den som lever i en familj eller i ett hushåll av något slag, tvingas agera. Det finns en socialvetenskaplig specialisering vid namn *etnometodologi*, där det i synnerhet på 1960-talet experimenterades med olika mer eller mindre omöjliga roller i socialt samspel. En tonåring kommer exempelvis hem och säger till sin mamma "Ursäkta, skulle det vara möjligt för mig att få bre mig en smörgås". Det är en replik som man kan rikta mot någon man inte känner. Att säga så till sin mamma utlöser en ögonblicklig reaktion, typ "Vad är det med dig? Prata som vanligt, tack". Att fortsätta med främlingsspråk går helt enkelt inte. "Jag vill ju inte vara till besvär, men jag skulle bli väldigt glad om jag fick äta en smörgås". Inte heller går det att inta en observatörsroll, det vill säga att inte alls svara på tilltal. I direkt socialt samspel är utrymmet för observation minimalt. Också tystnad är ett sätt att relatera till den andre. Och om man i hemmet gör som på teatern, applåderar, uppfattas det troligtvis som en sarkasm eller direkt förolämpning.

Nu vidare till den svenska individualismen. Svenskarna är världsmästare i ensamlevande. En majoritet av de svenska hushållen lär bestå av endast en person. Väldigt ofta refereras till det stora forskningsprojektet *World Values Survey* som alltsedan 1981 samlat och ställt samman data om värderingar i hela världen. Resultat redovisas i en så kallad kulturkarta. Högst upp på kartan kommer moderna länder med sekulära värderingar. Längs till höger hamnar länder med hög individualism. Sverige placerar sig i en egen dimension, högst upp och längst till höger. För länder som rör sig uppåt och till höger har till och med denna, en av världens största undersökningar, myntat ett eget begrepp: *Swedenization*.

Därmed är jag framme vid slutsatsen i detta aningen kringelikrokiga resonemang. Den passiva observatörsrollen är extremt väl utvecklad i Sverige. Svenskarna väljer att stanna kvar i sin komfortzon, om agerandet medför risker. De kanske också gör det när det ter sig riskfritt att agera, därför att passiviteten är ett reguljärt beteende. Detta till skillnad från den äldre samhällsform som klankulturerna representerar. Där är förhållandet det motsatta. Föräldrar till barn i en kultur där kvinnlig omskärelse är en mer eller mindre obligatorisk sedvänja, tar en social risk genom att inte agera, att vara passiva. Det gäller också för det alltmer uppmärksammade hedersvåldet, inbegripet hedersmord. Kollektivet tvingar individerna att agera, till och med så långt att föräldrar kan mörda sina egna barn. Det finns ett absolut krav på att vara en aktiv deltagare och därmed en risk med att vara passiv, att inta observatörsrollen. Utrymmet för en observatörsroll i vardagligt och reguljärt socialt samspel är minimalt.

Den svenska kulturen ger totalt motsatta anvisningar. Många svenskar lever ensamliv, vilket för dem gör det möjligt att undvika att agera i sociala sammanhang. Agerandet innebär en risk som de har all anledning att avstå från. De stannar kvar i sina komfortzoner, utan att förstå att de därmed flyttar risken till en annan och högre nivå. På författaren Katerina Janouch' blogg skriver sångpedagogen Bianca Muratagic under rubriken "Asylskandalen - vår tystnad leder till maktmissbruk":

<http://katerinamagasin.se/asylskandalen-var-tystnad-leder-till-maktmissbruk/>

Jag har levt i flera olika länder men aldrig upplevt sådan passivitet, rädsla och feghet hos människor, som jag upplever här i Sverige. Jag drar inte alla över samma kam men jag ser att många är bekväma och ointresserade. Drivet och glöden saknas hos många. /.../ Hade det svenska folket varit mer enat och vågat sig ut på gator och torg, hade man varit ihärdig med massprotester skulle kanske saker och ting sett annorlunda ut än de gör idag. Men vår tystnad leder till ännu mer maktmissbruk.

Jag är inte säker på hur mina medmänniskor resonerar. Tror gemene man att det kommer att ordna sig om de fortsätter att blunda och stillatigande acceptera de groteska orättvisor som pågår i Sverige i dag? Tror man att om man bara sköter sitt och inte bråkar att man ska slippa bli drabbad av det som pågår? Jag måste fråga rakt ut, vad har ni för plan? Ni som bor i era trygga hem och områden? Tror ni att saker och ting kommer att förändras till det bättre utan att någon behöver agera?

Och när landet drabbas av ännu större kaos kommer ni att ställa er frågan: Varför gjorde jag inte något för att stoppa detta? Varför satt jag tyst? Varför vågade inte jag? Varför sade jag inte emot? Varför visade inte jag civilkurage och mod? Varför skrollade jag bara vidare och ignorerade vad andra så desperat varnade för? Jag är ledsen om jag gör er besvikna, men verkligheten kommer att vara fruktansvärt traumatisk och obehaglig för er som valde att titta bort och intalade er att det inte är så illa som det ser ut. Ni valde detta och lät det fortgå utan att ingripa och agera. Jag är livrädd, för jag har flytt från krig, hot och förföljelse. Det som pågår i Sverige nu påminner mig om vad jag har flytt ifrån.

Ni som sover gott om nätterna. Passa på nu medan ni kan.

Den skrämmande slutsatsen är att svenskarna tillåter sig själva att se på medan det egna samhället kollapsar. Och för att avsluta med en hommage till Paul Nilsson som jag skrev om i den föregående bloggtexten. Han har svingat sig upp på en förståelsenivå, som inte medger för honom att passivt stanna kvar i sin egen komfortzon.

Karl-Olov Arnstberg

<https://morklaggning.wordpress.com/2018/04/29/komfortzonen/>

Alla texter är © på denna blogg. Det är tillåtet att sprida texterna under förutsättning att ni alltid länkar till källan här på bloggen.